

Смърт на трапезата:

Разследване на случая на Йохан Шоберт и отровните гъби

Цветомира Борисова

Йохан Шоберт е бил композитор и пианист. Датата му на раждане е неизвестна, като предположенията варират с 20 години. Същото се отнася и за мястото му на раждане - днешна Полша, Австрия или Германия. Дори да се твърди че Шоберт е силно вдъхновение за Моцарт, изненадващо почти няма документи, които да ни дават информация за живота или практиката му. Няма негови рисунки, картини, писма, които да са ни достъпни, с изключение на една портретна илюстрация, която също е с неизвестен произход и достоверност.

От Уикипедия страницата на Шоберт, която започва с типичното *“Not to be confused with the 19th century Austrian composer Franz Schubert”*, ние можем да научим, че през 1761 той се мести в Париж, където е бил музикант в двора на Луи-Франсоа I дьо Бурбон, Принц на Конти. Запознава се със семейството на Моцарт, по време на семейното им турне и става жертва на присмех от страна на Леополд Моцарт, който в писмата си пише, че децата му с лекова могат да изпълняват произведенията на Шоберт. Музиката на Шоберт е красива, той пише сонати и концерти за пиано и в момента на писането на този текст има 224 слушателя в спотифай. И все пак, можем да кажем, че той е най-помнен заради злощастната си смърт, която наистина и иронично е единственото събитие в живота му, за което всъщност имаме конкретна информация.

Записано е, че на 28 Август 1767 композиторът е починал в дома си в Париж, заедно с жена си, едно от децата му и приятел на семейството - доктор. Предния ден, те всички са вечеряли у Шоберт и са били на път да разберат, че едното от ястията е смъртоносно.

Фаталният инцидент е бил причинен от гъбите, които Шоберт е набрал, докато е бил на разходка в покрайнините на града. Още на път към вкъщи, композиторът е влязал в ресторант с молбата да му приготвят супа от гъбите, но след като готвачът ги е разгледал и установил, че са отровни, е отказал да го направи. Явно композиторът е имал нужда от второ мнение, защото е посетил втори ресторант, където се е развила същата ситуация.

Но Йохан Шоберт е преценил риска и е дал на гъбите доверието си. Веднага щом се връща у дома, той заръчва на прислугата да приготви супата от гъби и също

поема инициативата да покани на вечеря свой приятел, доктор. Според историята, докторът също е проверил гъбите и е констатирал, че са безопасни, така че много скоро всички са се оказали заедно около така да се каже последното им ястие.

Впечатляващото в историята е не толкова че Шоберт е набрал гъбите, мислейки че те са ядливи, а по-скоро дебелият мистерия около неговото екстремното му убеждение за това. Той е бил предупреден два пъти, от готвачи, тоест специалисти, за смъртоносния капацитет на желанието му за тази определена супа. Той не просто настоява да има и изконсумира опасната си плячка, но във акта си въвлича и други, дори децата си.

—

За целта на изложбата, като част от проучването бяха проведени четири дискусии, със специалисти от различни професионални сфери, които помогнаха да се сформира по-ясна представа за обстоятелствата, които хипотетично са довели до случилото се с Шоберт и семейството му.

Представяме откъси от тези дискусии:

Анализ на работата и живота на Шоберт от гледна точка на професията му, като опит за сформиране на емоционален профил

Откъси от разговор с Кристиан Василев, докторант по музикална философия

ЦБ: Как биха могли да са рефлектирали върху него отношенията им с Моцарт? Знаем, че Моцарт се е възхищавал на някои негови произведения? Дали не се е чувствал в негова сянка?

КВ: Моцарт е силно повлиян от много маргинални композитори, които ние не помним дотолкова, като този Шоберт.

ЦБ: Опитвам се да си обясня дали не е бил ръководен от някаква емоция, която го е съпътствала отдавна, за да вземе такова решение, можем ли да прочетем в музиката му? Звучи ли тя смела? Упорита? Депресирана? Оптимистична? Глупава? Романтична?

КВ: За времето си Шоберт звучи адекватно, не е скучна, не е старомодна, но тогава всички са действали по канона. Бих го сравнил със съвременната ситуация, където имаш цели музикални субкултури, които заобикалят не толкова самата музика колкото някакво емоционално-психологическо състояние, което стои зад нея, като например емо рапа. Тогава някак си я е нямало тази директна аналогия.

Едва след Бетовен, педесетина години след Шоберт, бавно започва другата линия от композитори и се променя идеологията за музиката. От обслужващо изкуство, дворцово или църковно, тя започва да се обособява като изкуство, което граничи с мистичното, гения, носител на трансцендентно познание.

Затова е много трудно да разберем посредством музиката му как се е чувствал. По времето на Шоберт обаче специално музикално имаш една тенденция към нещо, което се нарича с един немски термин - *Empfindsamkeit*, означава чувственост. Това е едно течение в музиката, при което се обръща погледа навътре към човека. В това време, в тези десетилетия, точно преди Хайдн, Моцарт и Бетовен, преди така наречените Виенски Класици, има едно постепенно интимизиране, завръщане. Класически пример е Доменико Скарлати, той някак си изпреварва цяла една епоха в музиката с 30-40 години. Като му слушаш сонатите, те са простички сравнени с това, което идва, но те са интимни. Този *Empfindsamkeit* е най-силен по време на Виенския Класицизъм, между 18-19 век, не ми се счу Шоберт да се вписва в него, но кой знае..

ЦБ: Всъщност престижни ли са мястото и човекът, за когото той е работел, както и професията му по принцип, има ли шанс да се е чувствал неуспешен?

КВ: Била е донякъде, но да си музикант е било като цяло по-ниска професия, те са били обслужващ персонал в немалка степен, до 19 век. То е така във всички изкуства, и при музикантите със сигурност. Това са били хора, които са били наемани винаги, и неслучайно имаш меценати и тн.. Тоест музикантите имат този разкошен живот, но не и реалната класа. В момента, в който меценатът реши “не ме интересува”, ти си на улицата, нямаш никаква независимост.

Исторически погледнато, цялата тази идея, че ти се самоопределяш в обществото като индивид идва с модерността, но това се случва много бавно. Това, в което ние сега живеем се е изграждало със столетия, но очевидно е, че обществото вече е имало в някои сфери шанс за движение по социалната стълбица. Музиката и изкуствата обаче са били от по-късните неща, които са започнали да се раздвижват. Музикантите от 18ти век не са били все още на това ниво, те все още са били зависими от заложените в йерархията предпоставки.

ЦБ: Но да се придържаш към канона може да е доведе точно до тези малки проблясъци на индивидуалност, с която да се отличиш?

КВ: Имаше една стара метафора, от една съвсем друга стара духовна традиция, че змията за да си смени кожата трябва да мине през едно тясно пространство. И ние също, за да може да ни паднат всички стереотипни представи за света, с които сме пълни всъщност. Защото ние сме пълни всъщност първо и предимно със стереотипи, а не с оригинални идеи. Това според мен всеки може да го забележи в себе си, ако погледне автентично. Ние непрекъснато виждаме в света неща, които вече сме виждали. За да може цялото това нещо да падне и да стане желанието на всеки артист да бъде оригинален, много добър и всеки да каже колко много го кефи, всеки артист иска точно това, той трябва да мине през много тясно място. И това тясно място е точно сблъсък с традицията, със законите, които ти трябва първо да усвоиш, после да разбереш, за да може да го изхвърлиш после в коша. И когато си си свалил вече кожата, това е, тогава вече си сам, тогава можеш вече да си общуваш. Но също ти си бил вдъхновен автентично от много неща преди себе си и затова дълбокото ти желание е че ти искаш да ги разбереш напълно и ако можеш да ги повториш, не буквално, но да ги съпреживееш.

Това, което човекът на изкуството според мен генерално иска, музикантът със сигурност, той иска едно единствено нещо, и то е да пребивава в едно определено състояние. То е едно състояние, където той иска да бъде, и ние можем да го описваме, но всъщност всички ние много добре знаем кое е то и това състояние нас ни кефи. Просто много ни радва. Дава ни каквото ни дава. То има различни разновидности, там с някакъв смисъл, който усещаме в самата си дейност и единствения проблем, който музикантът има е, когато това не се случва. Но това е част от нещото, кой знае, може Шоберт да е бил в такъв период...

ЦБ: Това ли предполагаш, че се е случило?

КВ: Не знаем какво е било здравето на този човек, той може да не е бил съвсем добре. И можем да си представим, че взима такова решение, просто бидейки по някакъв начин. Но може би е бил един комплексиран човек, който е имал нещо да доказва. Това е първият ми образ.

Опит за съставяне на психологически профил на Шоберт, как се е стигнало до там той да се самоубеди в правотата си, дали е бил суициден?

Откъси от разговор с Кристина Тодорова, докторант по Клинична Психология в университета на Саутхемптън

ЦБ: Каква според теб е била целта на Шоберт, защо е действал така?

КТ: Ако тръгнем, водени от това дали тази гъба е отровна или не, и това е централното нещо, което той е искал да тества, той е минал през няколко етапа, за да проведе този експеримент, това са поредица от решения. Ако го гледаме само от тази поведенческа гледна точка, без да задълбаваме повече, можем да си дадем поуката, че всъщност е имал нужда да докаже, че тази гъба не е отровна. Но той защо има тази нужда да го доказва, може би едното възможно нещо е идеята за чудото, това той да поеме риска и да му се върне печалбата. Обаче ако погледнем от гледна точка на това, той как е искал да я яде, искал ли е като му я сготвят в ресторанта да я занесе вкъщи и да я яде със семейството си, ние не знаем. Или всъщност има нещо повече, освен че е морбидно, тъжно и страшно, в това, че той е ял тази гъба със семейството си. Дали няма някаква друга ритуална принадлежност в този акт, нещо спиритуално като част от вярата му, нещо което е важно за него, в това че той е присъединил съучастници в този акт? И то ключови за него хора, седнал е на вечеря със семейството си, и с този доктор, който дали му е приятел или не му е приятел също има разлика.

ЦБ: А какво ни обещава налудничавото мислене, когато си затваряме очите за обективното и се отдаваме на опасен риск?

КТ: Заблуждаващата печалба е чудото, това че чудо се е случило за теб. Ти си искал да си чудотворен през музиката може би, през идентификацията в музикалното пространство и с хората, с които леко си се докоснал, но не си успял, може би е нещо чудотворно, към което и той се стреми всъщност.

ЦБ: Как съзнанието успява да запази упоритост и да издържи на всички нови, разочароващи го информации? Как се случва това блокиране на разума?

КТ: Ние го правим постоянно, това е човешката натура просто, ние го правим и всички го правим. Как го правим зависи от психологичния модел, през който можеш да го погледнеш, ако използваме когнитивно-поведенческата теория, това можем да го кажем през *филtring*, примерно хората които имат депресия, знаем че отсяват позитивните неща и оставят негативните, върху които се фокусират. Ако го гледаме през когнитивно-поведенческата теория, можем да го гледаме и през рационалното мислене. Ако вярваш, че нещо е лошо, то фактите са, че е лошо, ако вярваш че е добро, то означава, че е добро, пак от там. Тоест на емоционална почва ти преценяваш фактите. Това е само през един модел, вече има безброй много модели, зависи от ситуацията, кое е най-адекватното. Но ние не знаем какво си е мислил той. Има възможност и да е знаел, и да не е знаел, че са били отровни тези гъби. Фактът е, че е намерил гъби, ходил е и е говорил, казали са му не, викнал си е доктор и са седнали да ядат, това са фактите.

ЦБ: Ако приемем, че подигравките на Леополд Моцарт¹ са афектирали Шоберт, как някой се справя с подобен стрес и чувството на това да ти се присмиват или да си неразбран?

КТ: Наистина много често хората, които страдат от проблеми с хазарта или наркотиците са хора, които имат всъщност някаква друга емоционална болестка или травма или нещо друго, което в тяхното психологично съществуване има нужда от някакъв начин, чрез който те да се справят с тази вътрешна дилема. Тогава ти можеш да правиш тези неща, които да ти дават незабавно удоволствие или цел, която е свързана с удоволствията. И всъщност ако мислим за този акт специфично, с гъбите и супата, интересно би било да помислим за идеята за риска, вероятно е имало в него, на тази почва за самосъхранение, някакво звънче, или някаква аларма, която е възможно да се е включвала до някакъв етап, но очевидно не е било достатъчно, за да го спре по пътя на действията.

Може би е искал някой да го спре, но не е било достатъчно това, което са направили. Но може да погледнем и от тази гледна точка, че е бил успешен, имал е

Леополд Моцарт - австрийски композитор, баща на Волфганг Амадеус Моцарт.

вяра в собствените си способности и е бил сигурен в идентичността си, това също би се свързало с идеята за как върва, че тези гъби не са отровни, това че има силна вяра в себе си, това би могло също да му подклажда увереността.

ЦБ: Можем ли да предположим дали е бил хазартен тип по принцип? Неврологично, как се случва тази зависимост?

КТ: Ключовите прилики на зависимостите са на неврологично ниво и връзките в мозъка, които определят гратификация. И всъщност има два вида гратификация, или удовлетворяване, което ние можем да усетим на мозъчно ниво. Едната е свързана с веднага, *immediate gratification*, другата е свързана с нещата, които са в дългосрочен план, които ни дават положителни резултати. Знаем, че когато получаваме положителен отговор от риска, в мозъка получаваме приток на допамин и серотонин, които са хормони на щастието, и са много важни, и в начина, по който тези мозъчни връзки се установяват по перманентен начин. И всъщност рисковите поведения, за да бъдат пристрастяващи, трябва да ги практикуваш редовно. Това е важно нещо. Но не можем, също така, да говорим за тези неща без да включим психологична и емоционална основа на ефекта, който той предполага.

ЦБ: Какво е предположението ти, какво се е случило?

КТ: Гъбите сякаш са символ, съпроводник на нещо друго, дали това е неговата сяла вяра в себе си, дали е на това, че обича малко да рискува, дали е просто общочовешки принцип, дали е че всяка неделя имат семеен ритуал да ядат гъби да кажем, може да са много неща. Но абсолютно не е изключено човекът да е суициден. И все пак ние го правим на голяма ситуация заради резултата, но е възможно в неговата реалност да не е било. Периодично се случва да умрат хора от гъби, до ден днешен, понякога цяло семейство. Не е толкова рядко и е важно да се спомене.

Как отровите в природата си прокарват път и успешно осъществяват целите си?

Откъси от разговор с Александър Душков, докторант в Института по молекулярна биология към БАН

ЦБ: Знаело ли се е масово, че гъбите са рискова храна? Ние сега сме научени да внимаваме, култивираме ги, проверяваме ги, смъртността не е така висока, както тогава.

АД: Гъбите се възприемат много различно по различните места на света, зависи къде отидеш. Има един Гордън Уосън - миколог, който е създал едно условно разделяне на цивилизациите на микофилни и микофобни. Микофобните цивилизации са тези като нашата, те са по-внимателни, и в някакъв митологичен аспект подхождат с недоверие към гъбите, защото за разлика от растенията, които можеш да проследиш как растат, гъбите се появяват ей така. Растат върху мъртви, загнили неща, образуват кръгове, примерно те са мислели, че танцуват самодиви, феи и че има някаква свръхестествена история замесена, мислели са, че на вещиците жабите и домашните гадинки се крият там под дъжда, феи кацат по тях и тн. И затова те са микофобни, казват: гледай само, не пипай. И Франция не е кой знае какво изключение.

ЦБ: Каква мислиш, е била гъбата, която ги е отровила?

АД: Щом готвачите са ги разпознали, явно трябва да е някоя по-характерна. *Аманита Вироза (Destroying Angel)* и *Аманита Фалонидес (Death Cap)* са зелената и бялата мухоморка. Зелената мухоморка взема най-много жертви, тя е по-добре разпространена, а и е най-отровната гъба. Тя е много добър кандидат за това. Има отличителни белези, а и географски пасва. Ако става дума за двойници самата Зелена мухоморка на мен ми е трудно да ти кажа за двойник на кое може да се приеме. Например някои хора я слагат заедно със Сърнелите, което е много странно обаче, защото те са наистина доста различни, макар че пак зависи колко разбираш, а и колко си припрян в работата си. С нужната припряност всичко може да пасне. Аманитата има було, те тогава приличат на яйца, после вече се разпукват и може да станат абсолютно плоски. Докато сърнелите са леко бежови и са с едни люспи по шапката.

ЦБ: Съществуват ли противоотрови за Аманита и как точно става отравянето?

АД: Не съществуват, и най-кофтито е, че много по-късно ти се развиват симптомите, защото всъщност от токсина ти влизат в кръвообращението, отиват ти в черния дроб, където спира totally работата на клетките на ниво на това да ти превежда ДНК в белтъци. ДНК по принцип е за това, в нея се съдържа информацията за това как да се строят твоите белтъци. И той блокира комуникацията между ДНК и това, което трябва да стане, за да се реализира белтъкът. А черният ти дроб е много активен в това отношение, този процес се казва транскрипция, и в черния дроб тече много транскрипция. Та те го блокират и той се издува като балон, буквално. Отделно токсина ти стига до бъбреците и когато е време да го изхвърлиш, той вместо това прави една дупчица на едно точно определено място и се връща в кръвта и започва да се върти отново и отново в тебе.

ЦБ: Това звучи ужасно... Как мислиш, защо Шоберт е действал така?

АД: Дори да живееш в микофобна цивилизация, може да се намерят изключения от хора, които да си кажат на мен това ми харесва, влече ме някак си. Другото е, че може да е било вид момент, в който той е искал да се докаже като някой, който знае какво прави, иска да донесе въпреки нещо вълнуващо, може да има един вид комплексарски момент.

Поглед върху историята от правна гледна точка

*Откъси от кратка дискусия с Бояна Джикова, галерист и куратор,
в момента завършващ правното си образование*

ЦБ: В случая това престъпление ли е?

БД: Мога да разгледам случая само според актуалния български наказателен кодекс.

И така, да, причиняване на смърт на хора по непредпазливост е престъпление. Според нашия наказателен кодекс, “престъпление е това общественноопасно деяние (действие или бездействие), което е извършено виновно и е обявено от закона за наказуемо”. Убийството по непредпазливост при нас е наказуемо. Наказуеми форми на вината са пряк и евентуален умисъл и тези на непредпазливост - престъпна небрежност и престъпна самонадеяност. В случая може да говорим за пряк умисъл (ако нашият композитор е целял резултата), евентуален (ако не е целял резултата, но му е било все едно дали ще настъпи) или престъпна небрежност - не е предвидил престъпния резултат, но е бил длъжен да го направи. Тоест, ако престъплението се беше случило сега и композиторият беше оцелял, определено щяха да го съдят (и осъдят).

ЦБ: Мислиш ли че случилото се е било разследвано? Дали това е помогнало да стигне по-детайлната информацията за историята до нас. Все пак е едно от малкото сведения за живота на Шоберт?

БД: Нямаме информация дали случката е разследвана, но най-вероятно е. Все пак, предполагам, че специфичните заключения по разследването не са достигнали до общественото достояние, предвид, че дело не е имало (сигурно). Няма практика резултатите от досъдебно производство и разследване да стават обществено достояние. Може би да е имало дело срещу слугите, които са сготвили, но надали, те все пак са изпълнявали заповеди. Или пък може слугите да са подменили гъбите, възползвайки се от ситуацията, и да са сложили отровни. Например ако са мразили семейството и знаят, че съмнението няма да падне върху тях. Може пък и тях да са разследвали, ако някой им се е сторил особено подозрителен, защото е направил парти за смъртта на всички с пир с гъши дроб, примерно, и е бил в особено приповдигнато настроение. А може и готвачът да е бил гъбар, специалист, тогава той или тя също би носил наказателна отговорност, ако се докаже, че е бил длъжен да знае за такива неща. Но надали правото е било толкова развито на този етап, особено в отношения на субординация. (господар-слуги).

ЦБ: А щеше ли да е вписано ако не е бил в добро психично здраве, мислиш ли че щеше да стигне до нас информацията?

БД: Предвид, че може би дело не се е състояло (защото деецът е умрял и няма кой да съдят, освен ако не са набедили някой клет слуга или слуга в приповдигнато настроение), не мисля, че се е стигнало до разследване на психиката на композитора. Може би са разпитали слугите. Все пак, по това време различните видове психични отклонения не са били толкова диверсифицирани, така че ако той не се е държал очевидно налудничаво, надали това щеше да е отразено. Ако пък се беше държал очевидно налудничаво, защо неговото семейство и приятел биха го толерирали, камо ли вечеряли потенциално опасни гъби?

ЦБ: Какъв според теб е мотивът зад извършеното?

БД: За мотив говорим в случай на умисъл - тоест композиторът да е искал да убие всички или да се самоубие, или да му е било все тая дали това ще стане. С информацията, която имаме, няма как да заключим. Може пък да е имал дневници, в които да планира тайно самоубийството си чрез гъби - никога не знаем.

ЦБ: Твоето предположение какво се е случило?

БД: Струва ми се, че нашият герой просто е бил прекалено самонадеян и възможността да не е прав за него е била абсолютно изключена. Освен това, със сигурност нямаме достатъчно информация, за да направим добро предположение. Теорията със слугите ми харесва, честно казано.